

Alan Forrest este profesor de istorie modernă la University of York și autorul mai multor cărți. S-a specializat în istoria modernă a Franței, cu accent pe perioada Revoluției Franceze și a Imperiului, precum și în istoria războaielor moderne. Face parte din colegiul editorial al publicațiilor *French History* și *War in History* și din comitetul consultativ al *Annales Historiques de la Revolution Française* și este coeditor al unei serii de cărți dedicate războiului, culturii și societății, dintre anii 1750 și 1850.

ALAN FORREST

NAPOLEON

VIAȚĂ, MOȘTENIRE, IMAGINE:
O BIOGRAFIE

Traducere din limba engleză
CARMEN ION

București
2019

CUPRINS

Introducere	7
1. Paris, 1840.....	13
2. Începuturi corsicane	32
3. Fiul Revoluției	59
4. Bonaparte în Italia.....	91
5. Mirajul Orientului.....	118
6. Prim Consul.....	143
7. De la Consulat la Imperiu.....	179
8. În căutarea gloriei.....	212
9. O viziune asupra societății civile.....	240
10. Reinventarea monarhiei	265
11. De la Peninsulă la Leipzig.....	293
12. Cele O Sută de Zile	328
13. Anii de exil	357
14. Moștenirea napoleoniană.....	377
Note	400
Bibliografie	439
Mulțumiri	457
Indice.....	460

Capitolul 1

PARIS, 1840

În ziua aceea geroasă de decembrie a anului 1840, parizienii s-au adunat în număr mare pentru a aclama întoarcerea împăratului lor, al cărui trup a fost purtat în mod solemn, pe ultimul său drum, pe o barcă, de la Courbevoie până la destinația finală, Domul Invalizilor. Era un moment așteptat cu nerăbdare, deși întâmpinat cu un amestec de bucurie și surpriză atunci când fusese anunțat pentru întâia dată. Mulți se temeau că britanicii aveau să încerce să păstreze în posesia lor trupul împăratului, pentru a evita declanșarea unei noi explozii de naționalism francez pe care amintirea acelei epoci ar fi putut-o provoca. Se îndoiau că regele lor, Ludovic-Filip, era dispus să își asume un asemenea risc politic într-o perioadă când se afla deopotrivă sub tirul republicanilor, al legitimiștilor și al bonapartiștilor: era acesta cu adevărat un mod de a reconcilia diferitele facțiuni politice, ori ceremonia nu avea decât să-i submineze și mai mult autoritatea?¹ Gândirea politică a lui Ludovic-Filip s-a dovedit însă a fi corectă, cel puțin pe termen scurt, căci aducerea rămășițelor lui Napoleon a sporit credibilitatea regimului orleanist, punând în umbră, totodată, chiar dacă numai temporar, alte

chestiuni de politică externă, mai puțin arzătoare, aflate până atunci pe prima pagină a ziarelor. Și, deși poate că gestul a încurajat o parte din electorat să se cufunde în vise nostalgice de glorie, cei mai mulți dintre francezi au considerat că guvernul nu făcea decât să ducă la bun sfârșit o îndatorire de onoare, îndeplinind ultima dorință a împăratului. Căci nu declarase acesta, într-un faimos codicil la testamentul său, că dorea ca rămășițele pământești să-i fie aduse în Franța pentru a se odihni „pe malurile Senei, în mijlocul poporului francez, pe care l-am iubit așa de mult” – cuvinte menite să îi aducă dragostea și admirația majorității concetățenilor săi? În cursul vieții, Napoleon se arătase preocupat, într-o oarecare măsură, de moarte și se gândise la locul său de odihnă veșnică, iar Parisul se numărase, fără îndoială, printre opțiunile pe care le avusese în vedere. Mai erau însă și altele, în special catedrala din Ajaccio, unde fusese înmormântați strămoșii săi. Ceea ce îl îngrijorase cu adevărat fusese posibilitatea ca britanicii să îl îngroape la Londra și să câștige astfel capital politic de pe urma morții sale. El declarase că, după ce aveau să-l omoare pe insula Sfânta Elena, dușmanii săi erau rugați ca măcar să „îmi ducă cenușa în Franța, singura țară pe care am iubit-o și locul unde doresc să fiu înmormântat”².

Întoarcerea, în cele din urmă, a lui Napoleon în capitala sa a fost planificată și organizată în cel mai mic detaliu. A implicat exhumarea rămășițelor pământești ale împăratului din insula Sfânta Elena, aflată, desigur, în proprietatea Coroanei britanice; angajarea unui vas care să îi transporte rămășițele pământești în Franța;

și o călătorie pe mare, lungă și potențial periculoasă, de mai multe mii de mile, din sudul Atlanticului până în Europa. Planul a necesitat tratative diplomatice și subtilități logistice considerabile. Călătoria a fost pregătită prin consultarea pas cu pas a guvernului britanic, prim-ministrul francez Adolphe Thiers preluând responsabilitatea îndeplinirii întregii misiuni.³ Aventura nu a avut deloc un cost neglijabil. Ludovic-Filip a alocat din bugetul național pe 1840 un milion de franci pentru transportarea rămășițelor pământești ale lui Napoleon și construirea mormântului său, în locul de odihnă rezervat prin tradiție eroilor militari, Domul Invalizilor, iar Camera Deputaților, cuprinsă de o intensă emoție patriotică, a votat dublarea sumei. Alegerea Invalizilor a fost explicată de către ministrul Afacerilor Interne, Charles de Rémusat, într-o declarație făcută în fața parlamentului, pe data de 12 mai. Trupul lui Napoleon, a explicat el, trebuia să se odihnească într-un „loc liniștit și venerat”, fapt care excludea orice piață publică din Paris. „A fost împărat și rege; a fost conducătorul legitim al țării noastre. Privind din această perspectivă, ar putea fi înmormântat la Saint-Denis.” Dar, a continuat ministrul, un mormânt regal obișnuit nu ar fi fost într-un totu potrivit pentru Napoleon. El trebuia „să domnească în continuare și să domine locurile unde soldații țării noastre, care vor fi mereu o sursă de inspirație pentru cei chemați sub arme, își dorm odihna veșnică”⁴. Mormântul lui Napoleon trebuia, așadar, să fie atât o afirmare a legitimității sale în calitate de comandant de oști, cât și o reflectare a patriotismului său.

Și alte destinații posibile fuseseră luate în considerare și respinse rând pe rând, iar alegerea finală a fost pe larg dezbătută în presă. Fiind o chestiune de mare interes public, a dat naștere unei avalanșe de pamflete și de campanii gazetărești. În raportul prezentat Camerei Deputaților, pe data de 26 mai, mareșalul Clauzel a enumerat cele mai evidente candidaturi: „Panteonul, care adăpostește trupurile tuturor marilor oameni ai țării, Biserica Madeleine, în prezent neocupată și care ar putea fi, în mod justificabil, rezervată lui Napoleon, Arcul de Triumf, unde i s-ar alătura, în chip de epitaf, numele tuturor generalilor săi și lista tuturor victoriilor pe care le-a obținut, Columna, opera sa în întregime, și, în sfârșit, Bazilica Saint-Denis, care îl poate revendica în calitatea sa de suveran legitim și care așteaptă de treizeci de ani să îl primească în mormântul pe care el însuși l-a comandat“. Au existat însă motive întemeiate pentru care s-a ales, în cele din urmă, Domul Invalizilor. Era un loc plin de demnitate și de prestigiu, care descuraja manifestările zgomotoase și de protest. În plus, numele lui Napoleon era deja asociat cu clădirea. El fusese cel care ordonase să fie înmormântați aici doi dintre cei mai mari eroi militari ai Franței, Vauban și Turenne. El dispusese ca biserica să fie împodobită cu drapelele propriilor victorii. Și o alesese ca loc al primei ceremonii de conferire a Legiunii de Onoare.⁵ Decizia a fost, prin urmare, ușoară.

Construirea unui mormânt care să se integreze armonios în ansamblul uneia dintre cele mai cunoscute biserici pariziene a pus probleme mari câștigătorului concursului public de proiectare a monumentului,

Louis Visconti. Biserica era parte a unui grup compact de clădiri care formau Hôtel des Invalides, conceput de arhitectul Jules Hardouin-Mansart, pentru găzduirea și îngrijirea ofițerilor francezi din timpul războaielor purtate de Ludovic al XIV-lea, o realizare extrem de prestigioasă de la finele secolului al XVII-lea. Capodoperă recunoscută a stilului baroc și unul dintre cele mai mari spații acoperite din Europa, rivaliza cu Bazilica Sfântul Petru din Roma ori cu Westminster Abbey din Londra.⁶ În acest spațiu, Visconti a fost însărcinat, în 1842, să încorporeze monumentul comemorativ, un loc demn de odihna veșnică a rămășițelor pământești ale lui Napoleon, care să ateste măreția împăratului fără a afecta noblețea construcției baroce. Era o misiune dificilă, cu atât mai mult cu cât sentimentul predominant în 1840 risca să se transforme într-o adulație șovinistă pentru Napoleon și pentru gloria militară pe care acesta o adusese Franței. Rămășițele pământești ale împăratului aveau să se odihnească sub domul principal, unde se afla pictura din 1706 înfățișându-l pe Ludovic cel Sfânt, regele cruciat care îi creștinase pe păgâni și pe necredincioși.⁷ Sau, pentru a cita decretul regal, „mormântul va fi amplasat sub dom, care va fi rezervat, împreună cu cele patru capele laterale, ca loc de îngropăciune pentru împăratul Napoleon“. Decretul prevedea ca zona să fie dedicată pe veci acestui scop: nici un alt sicriu nu avea să mai fie așezat acolo în viitor.⁸ Cripta proiectată de Visconti avea să fie finalizată abia în 1861, la opt ani după moartea sa. Nu numai că Napoleon fusese adus la Paris pe socoteala statului, ci îi fusese acordat privilegiul unei înmormântări oficiale,

cu toate că nu puțini erau aceia care afirmau că alegerea Invalizilor era una ambivalentă, care reflecta geniul militar al împăratului, minimalizând însă, totodată, orice revendicare de legitimitate care ar fi putut să-l deranjeze pe Ludovic-Filip. Cert este că lui Napoleon i-a fost atribuit astfel un loc permanent în memoria colectivă a națiunii franceze.

Primul pas a fost acela de a convinge guvernul britanic că era în propriul interes să permită francezilor aducerea celui mai mare dușman al națiunii insulare înapoi în Europa, cu riscul ca, poate, ceremoniile care aveau să însoțească întoarcerea lui Napoleon să declanșeze noi valuri de nostalgie și de visuri pentru gloria imperială apusă, visuri precum cele care uniseră restul Europei împotriva lui Napoleon în timpul vieții acestuia. Thiers l-a informat pe ambasadorul francez la Londra, François Guizot, la rândul său un viitor prim-ministru, de intențiile lui Ludovic-Filip, încredințându-i responsabilitatea negocierilor cu guvernul britanic. I-a atras atenția că regele era ferm hotărât să ducă planul la bun sfârșit și că se baza, în acest sens, pe cooperarea britanicilor. Căci, a explicat el, regele nu vedea nici un motiv onorabil pentru ca englezii să refuze cererea Franței, având în vedere că „Anglia nu va dori să spună lumii că intenționează să țină prizonier un trup neînsuflăit“. Destul de surprinzător poate, Thiers și-a argumentat spusele astfel: „Atunci când un condamnat este executat, trupul său este redat familiei. Cer iertare Domnului pentru că am ajuns să compar unul dintre cei mai măreți oameni ai lumii cu un criminal atârnat în ștreang.“⁹ Guizot a transmis

solicitarea, subliniind compasiunea datorată celor care luptaseră pentru Napoleon și dorința acestora de a-l vedea pe împărat întors în solul patriei natale. O cerere umanitară, ca de la un monarh la altul. Regele francez, a arătat Guizot în nota scrisă înaintată guvernului britanic, dorea foarte mult ca rămășițele pământești ale lui Napoleon să fie aduse în solul Franței, în „acest pământ pe care el l-a apărut și l-a făcut glorios și care adăpostește cu respect și rămășițele pământești a mii dintre tovarășii săi de arme, ofițeri și soldați care și-au dedicat viața servirii țării noastre“¹⁰. Guvernul britanic a acceptat solicitarea în scurt timp, lordul Palmerston adăugând destul de malițios că un astfel de răspuns rapid trebuia luat ca semn al dorinței britanicilor de a șterge orice urme ale animozității dintre cele două națiuni, animozitate care „în timpul vieții împăratului i-a aruncat în război pe francezi și englezi“¹¹. Gestul britanicilor poate fi însă mai corect interpretat ca o ramură de măslin oferită francezilor, prin care Palmerston spera să le câștige cooperarea în criza politică din Levant, aflată în plină desfășurare. Muhammad Ali, pașa Egiptului, urmărea să își extindă hegemonia relativ fragilă în Siria, mișcare sprijinită de guvernul francez, dar căreia britanicii i se opuneau din toate puterile. În consecință, aducerea rămășițelor pământești ale lui Napoleon la Paris reprezenta atât pentru britanici, cât și pentru francezi o diversiune utilă într-un moment de tensiune politică acută.¹² În realitate, așa cum francezii aveau să descopere curând, Palmerston nu intenționa cătuși de puțin să se lase distras, iar, în săptămânile care au urmat, Marea Britanie avea să pună la punct

un puci diplomatic, câștigând acordul Rusiei, Prusiei și Austriei și dând un ultimatum lui Muhammad Ali, lăsându-l astfel pe Ludovic-Filip periculos de izolat pe scena politică europeană.

După încheierea schimburilor diplomatice, s-a trecut la organizarea călătoriei spre Sfânta Elena. Două nave au părăsit Toulonul pe 7 iulie, având ca destinație sudul Atlanticului: fregata *Belle-Poule* și o corvetă de mai mici dimensiuni, *La Favorite*. Însărcinat cu această misiune delicată a fost fiul lui Ludovic-Filip, prințul de Joinville, deținător al gradului de căpitan de vas în marina franceză, care fusese retras din serviciul activ în Algeria pentru a conduce expediția. Echipajul era format din 500 de oameni, incluzând și câțiva dintre cei care îl însoțiseră pe Napoleon în exil, printre care doi dintre cei mai devotați subordonați ai săi, generalii Bertrand și Gourgaud, preotul său, părintele Coquereau, cinci dintre foștii valeți și slujitori personali și Emmanuel de Las Cases, fiul secretarului lui Napoleon din perioada exilului pe Sfânta Elena, aflat abia la vârsta copilăriei în 1821, când văzuse insula pentru ultima oară. Cele două nave au ancorat pe 8 octombrie în portul Jamestown, fiind întâmpinate cu căldură de un număr mare de localnici, care fuseseră informați de venirea lor, cu câteva zile înainte, de către echipajul unui vas britanic aflat în trecere. Las Cases și-a dezvăluit impresiile din momentul când s-a uitat în jur, nevenindu-i să-și creadă ochilor și „simțindu-mă de parcă m-aș fi trezit dintr-un vis: amintirile mele erau atât de vii, de parcă prizonieratul se încheiase abia în urmă cu o zi”¹³. În ziua următoare, de Joinville

a obținut acceptul guvernatorului britanic pentru a acorda rămășițelor pământești ale lui Napoleon onorurile datorate unui monarh și de a deschide sicriul pentru a permite verificarea oficială a identității celui decedat.¹⁴ Toate aceste manifestări contrastau puternic cu îngroparea trupului împăratului în 1821, într-o mică vale de pe insula Sfânta Elena, într-un mormânt săracios umbrat de două sălcii. Cu acea ocazie, instrucțiunile date de lordul Bathurst, secretarul britanic pentru colonii, fuseseră ca onorurile să fie cele acordate oricărui ofițer din armata britanică.¹⁵

A urmat munca propriu-zisă de exhumare a trupului, supravegheată de medicul vasului *Belle-Poule*, Rémi-Julien Guillard, care ne-a lăsat o relatare amănunțită a celor petrecute. Săpăturile s-au desfășurat noaptea, când aerul era ceva mai răcoros, iar zvonurile că mormântul fusese profanat au fost rapid infirmate. Medicul a remarcat că, pe măsură ce pământul și pietrele erau îndepărtate, nu s-a simțit miros neplăcut sau emanații de gaze, iar când mormântul a fost deschis și a coborât înăuntru, a găsit sicriul neatins. „Scândurile din lemn de mahon care formau coșciugul exterior erau intacte și își păstrau textura dură”, a notat el, „iar pe pământ nu se găsea materie solidă sau lichidă. Coșciugul exterior era închis cu ajutorul unor șuruburi lungi, pe care am fost nevoiți să le tăiem pentru a îndepărta capacul; dedesubt se afla un sicriu din plumb închis pe toate laturile și care fereca un coșciug din mahon, la rândul său perfect intact; urma un al patrulea sicriu, din fier, al cărui capac fusese fixat în suporti care se pliau în interior.” Medicul continuă

cu descrierea manevrării atente a trupului: „Suportii de fixare au fost tăiați încet și capacul îndepărtat cu mare grijă; apoi am văzut o bucată de pânză albă care ascundea interiorul sicriului și ne împedica să deslușim corpul – era din satin vătuit și fusese folosită pentru a împodobi la interior sicriul. Am ridicat o margine a pânzei și am tras-o deoparte dinspre picioare înspre cap, dând la iveală trupul lui Napoleon, pe care l-am recunoscut imediat, fiind excelent conservat, iar fața păstrând o expresie vie.”¹⁶ Descompunerea suferită de cadavru era perfect normală pentru cei aproape douăzeci de ani petrecuți sub pământ, a confirmat doctorul, notând că, în timp ce uniforma în care Napoleon fusese înmormântat putrezise și se înnegrise cu timpul, coroana de aur și crucea de ofițer al Legiunii de Onoare își păstrasera, în mare parte, strălucirea, iar cele două vase de argint îngropate împreună cu corpul, dintre care unul purtând sigiliul imperial în formă de vultur, erau închise și intacte. După exhumarea trupului și constatarea faptului că nu fusese profanat, francezii l-au închis în șase sicrie, imbarcându-l pe vasul *Belle-Poule* pentru a fi repatriat în Franța.¹⁷

Cu trupul lui Napoleon la bord, *Belle-Poule* s-a îndreptat apoi direct spre Europa, încheindu-și călătoria după circa șase săptămâni, încărcătura fiind debarcată la Cherbourg. De aici, aceasta a fost preluată de trei bărci, iar voiajul a început să semene cu o paradă festivă, sicriul fiind escortat în etape stabilite dinainte până la Paris. La fiecare oprire, mulțimile s-au adunat pentru a asista la festivități, fluturând steaguri și întinând cântece patriotice. La Cherbourg, unde sicriul

cu trupul neînsuflețit al împăratului a rămas la bord timp de o săptămână, înainte de a fi transferat pe vasul cu aburi *Normandie*, pentru călătoria în amonte pe Sena, mai mult de o sută de mii de oameni au venit să îngenuncheze la catafalcul împodobit cu o cruce de aur, conform hotărârii consiliului orașenesc.¹⁸ *Normandie* a transportat sicriul de la Cherbourg la Le Havre pe 8 decembrie, iar în ziua următoare de aici la Val de la Haye, unde nava a fost înlocuită de o flotilă de vase fluviale cu pescaj mai mic, pentru ultimele etape ale călătoriei în amonte, trecând prin Vernon, Mantes și Maison-Laffitte, pentru a ajunge, pe 14 decembrie, la Courbevoie. Pe tot traseul, mulțimi uriașe de oameni s-au aliniat pe malurile fluviului, iar podurile au fost transformate în arce de triumf; s-au tras salve de tun, s-au organizat parade ale unităților din Garda Națională, iar fanfarele militare au intonat muzică solemnă. Călătoria de șapte zile a beneficiat de atmosfera veselă a unei sărbători publice, iar acele orașe în care nu au fost stabilite opriri – și, în special, Rouen – au protestat cu vehemență față de ceea ce au considerat a fi un act de desconsiderare crud și deliberat.¹⁹ Împăratul se întorcea acasă și aparent toată lumea voia să aibă o contribuție, cât de mică, la eveniment.

Un rol important în timpul festivităților l-au jucat foștii soldați ai lui Napoleon, al căror entuziasm față de vechiul lor comandant părea să fi rămas nealterat de scurgerea unui sfert de veac. De-a lungul drumului, ei s-au înghesuit pe platformele de oprire și pe poduri; mulți simțeau că ziua le era dedicată, un moment de sărbătoare a victoriilor și a sacrificiilor lor și de